

TÜRKİYE EKONOMİSİ

TÜRKİYE EKONOMİSİ

2009'A BAKIŞ

2009 yılında dünya ekonomisinin küçüldüğü tahmin edilmektedir.

ABD'de 2007 yılında konut fiyatlarındaki spekülasyon fiyat artışlarının tersine dönmesiyle tetiklenen kriz, tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Büyük Buhran'la karşılaştırılan bu ortamda, küresel ekonomide 2007 yılında başlayan yavaşlamanın, 2009 yılında yerini %1'e yakın bir daralmaya bıraktığı tahmin edilmektedir. Dünya genelinde, kamu harcamaları artırılırken, para politikaları gevşetilmiştir. Krizin çıkış kaynağı olan finans sektöründe ise, piyasaları istikrara kavuşturmak için alınan ilk tedbirlerin ardından, bu alanda planlanan köklü reformlar henüz hayata geçirilmemiştir.

Olumlu uluslararası koşullar ile Türkiye'de yüksek oranlı büyüme dönemi yaşanmıştır.

Uluslararası likidite ve faiz koşullarındaki elverişli ortam ve iç siyasi istikrar ile 2002 yılından sonra artan yabancı sermaye girişi sayesinde Türkiye, yüksek oranlı bir büyüme dönemine girmiş; yüklü özelleştirmeler ve IMF programının desteğiyle ülkenin kamu dengelerinde önemli bir iyileşme sağlanmıştır.

Ancak küresel kriz bu süreci tersine çevirmiştir.

Uluslararası koşulların 2007 yılından başlayarak bozulması, finansal piyasalar ve dış ticaret gibi kanallar aracılığıyla Türkiye'ye de yansımıştır. Eş zamanlı olarak Türkiye'de yaşanan ciddi iç siyasi gelişmeler sermaye piyasalarını fazla etkilememiştir.

Milli gelir ve cari açık daralmıştır.

Sonuç itibarıyla, ülkeye yabancı sermaye girişleri azalırken, önceki iki yılda artış hızı yavaşlamaya başlayan milli gelir 2009 yılında %4,7 oranında küçülmüştür. Daralan taleple beraber, yüksek büyüme dönemindeki artışı endişe yaratan cari açık, bir yılda 28 milyar \$ düşüşle 14 milyar \$'a inmiştir.

Bütçe dengeleri bozulmuştur.

Öte yandan, bütçe dengeleri bozulmuş, bütçe açığı milli gelirin %5,5'ine yükselirken, Avrupa Birliği tanımlarına göre hesaplanan kamu toplam borç stokunun milli gelirdeki payı 6 puan artarak %45'e çıkmıştır.

Enflasyon gerilemiştir.

Zayıf talep ve uluslararası emtia fiyatlarındaki gevşeme ile son birkaç yıldır hedeflerin üzerinde gerçekleşen enflasyon tüketici fiyatlarında %6,5'e düşmüştür.

İşsizlik sorunu büyümüştür.

Hızlı büyüme döneminde dahi yüksek kalmaya devam işsizlik hızla artarak işgücünün %14'üne kadar yükselmiş, önemli bir gündem maddesi olmaya devam etmiştir.

Öte yandan, son stand-by programının Mayıs 2008'de sona ermesinin ardından, IMF ile ilişkiler yıl boyunca gündemde kalmış, yeni bir anlaşma olmayacağı ancak 2010'da kesinleşmiştir.

Bütçe açığının arttığı, enflasyonun düştüğü ve Merkez Bankasının Türk lirası ve döviz piyasalarındaki likiditeyi destekleyici önlemler uygulamaya koyduğu bu yılda, ekonomik aktivitedeki daralmaya rağmen sermaye piyasaları olumlu bir performans sergilemiştir.

2008 sonunda %16 civarında olan devlet iç borçlanma senedi faizleri, Merkez Bankasının yıl boyunca sürdürdüğü faiz indirimlerine paralel olarak yıl içinde kademeli olarak inmiş, yılı %8 civarında kapamıştır. Öte yandan, hisse senetleri piyasası 2009 yılını %97 oranında artışla tamamlamıştır.

Döviz kurları yılın ilk çeyreğinde artan bir seyir izlerken, ikinci çeyreğin ortalarında tekrar gevşemiş, daha sonra önemli bir oynaklık yaşanmamıştır. ABD doları sene sonunda %2 düşüşle 1,49 TL olurken, avro/TL kuru yılı %1'in altında bir artışla 2,14 seviyesinde kapamıştır.

Öte yandan, Türkiye'nin TL cinsinden BB, yabancı para cinsinden BB- olan uzun vadeli kredi notları uluslararası derecelendirme kurumu Fitch tarafından yıl sonunda BB+'ya yükseltilirken, Standard & Poor's ve Moody's tarafından da 2010 başında birer basamak not artışı gerçekleştirilmiştir.

Olumsuz makroekonomik koşullara rağmen, sermaye piyasaları olumlu performans sergilemiştir.

Bono faizleri %8 civarına gerilemiştir.

Hisse senetlerinin değeri 2 misline çıkmıştır.

Döviz kurları fazla değişmemiştir.

Türkiye'nin kredi notu artmıştır.

KAMU MALİYESİ

Bütçe dengesinde hedeflenen seviyelere kıyasla önemli sapma olmuştur.

Türkiye'nin IMF ile 1999 yılından beri yürüttüğü çeşitli stand-by programlarının temel politika araçlarından biri sıkı mali politikalarıdır. Programlar çerçevesinde, bir taraftan özelleştirme politikaları hız kazanırken, diğer taraftan bütçenin faiz dışı fazla vermesi ve kamunun borç yükünün azaltılması hedeflenmiştir. 2005'te yenilenen ve Mayıs 2008'de sona eren üç yıllık programın son iki yılında ise faiz dışı bütçe dengesi hedeflenen performansı sergileyememiş, başlangıç hedefine kıyasla sapma 2009 yılında daha belirgin olmuştur.

Faiz dışı fazla hayli düşerken, borç stokunun milli gelirdeki payı artmıştır.

Milli gelirin daraldığı 2009 yılında, ağırlıklı olarak dolaylı vergilerden oluşan vergi gelirleri sınırlı kalmış, öte yandan pek çok harcama kaleminde reel artış meydana gelmiştir. Faiz ödemelerinin öngörülen seviyenin altında kalmasına rağmen borç stokunun milli gelirdeki payı artmıştır.

Bütçe Dengesi

2009 yılı bütçesi 2008 sonunda hazırlanmış olmakla beraber, varsayımları küresel krizin etkilerini yansıtmamaktaydı. Yıl içinde yeni bir bütçe kanunu hazırlanmazken, hükümet çeşitli raporlarda daha gerçekçi tahminler açıklamıştır.

Merkezi Yönetim Bütçesi				% Reel	2009	2010
(Milyon TL)	2008	2009	Değ.	Program	Program	
Gelirler	208,898	215,060	-3.1	248,758	236,794	
Genel Bütçe Gelirleri	202,790	208,656	-3.2	242,957	229,947	
Vergi Gelirleri	168,087	172,417	-3.5	202,090	193,324	
Diğer	34,703	36,240	-1.7	40,867	36,623	
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	4,369	4,603	-0.8	3,878	4,898	
Düzen. ve Denet. Kurumların Gelirleri	1,740	1,802	-2.5	1,924	1,949	
Harcamalar	225,967	267,275	11.3	259,156	286,981	
Faiz Dışı Harcamalar	175,306	214,074	14.9	201,656	230,231	
Personel Giderleri	48,825	55,930	7.8	57,211	60,349	
Sosyal Güvenlik Kur. Devlet Primi	6,402	7,206	5.9	7,243	11,110	
Mal ve Hizmet Alımları	23,941	29,594	16.3	25,454	25,190	
Cari Transferler	70,116	91,761	23.2	87,956	102,173	
Sermaye Giderleri	18,441	19,847	1.3	14,839	18,924	
Sermaye Transferleri	3,173	4,314	28.0	2,825	3,429	
Borç Verme	4,411	5,422	15.7	4,661	6,903	
Yedek Ödenekler	0	0	--	1,468	2,153	
Faiz Harcamaları	50,661	53,201	-1.2	57,500	56,750	
İç Borç	44,516	46,762	-1.1	48,971	46,552	
Dış Borç	5,738	6,318	3.6	6,308	7,757	
Diğer	406	121	-72.0	2,221	2,441	
Bütçe Dengesi	-17,069	-52,215	187.9	-10,398	-50,187	
Faiz Dışı Denge	33,592	986	-97.2	47,102	6,563	

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Reel değişim ortalama TÜFE artışı ile hesaplanmıştır.

Genel bütçe, katma bütçe ile düzenleyici ve denetleyici kurum bütçelerini gösteren merkezi yönetim bütçe harcamaları 2009

yılında ortalama TÜFE artışı ile enflasyondan arındırıldığında %11 reel artış göstermiş, gelirler ise reel anlamda %3 oranında daralmıştır. Sonuç olarak, 10 milyar TL olarak açıklanan bütçe açığı hedefi 52 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir.

2009 yılında bütçe gelirleri 215 milyar TL ile önceki yıla göre reel anlamda %3 oranında bir düşüş sergilemiştir. Bütçe gelirlerinin yapısında bir değişim olmamış, gelirlerin %80'ini vergi gelirleri oluşturmaya devam etmiştir. Katma değer vergisi, özel tüketim vergisi ve dış ticaretten alınan vergiler gibi dolaylı vergiler, vergi gelirlerinin %65'ini oluşturmuştur.

Yıl içinde, küresel krizin iç talep üzerindeki etkilerini hafifletmek amacıyla otomotiv ve beyaz eşya sektörlerinde ÖTV oranı, mobilya ve bilgisayar sektöründe ise KDV oranı geçici olarak düşürülmüştür. Yıl sonunda, KDV gelirleri reel artış gösterirken, ÖTV gelirleri hafif daralmıştır. Dış ticaretten alınan vergiler ise, düşen ithalatla beraber en fazla düşüş gösteren vergi başlığı olmuştur. Sonuçta, dolaylı vergiler 111 milyar TL ile önceki yılın reel olarak %4 altında kalmıştır.

Dolaylı vergiler ağırlıklı olmaya devam ederken, reel anlamda %4 oranında küçülmüştür.

Vergi Gelirleri					
(Milyon TL)	2008	2009	% Reel Değ.	Dağılım 2008	Dağılım 2009
Vergi Gelirleri	168,087	172,417	-3.5	100.0%	100.0%
Dolaysız Vergiler	59,021	61,132	-2.5	35.1%	35.5%
Gelir Vergisi	38,028	38,445	-4.9	22.6%	22.3%
Kurumlar Vergisi	16,905	18,023	0.3	10.1%	10.5%
Mülkiyet	4,088	4,664	7.4	2.4%	2.7%
Dolaylı Vergiler	109,066	111,285	-4.0	64.9%	64.5%
KDV	16,799	20,852	16.8	10.0%	12.1%
ÖTV	41,832	43,620	-1.9	24.9%	25.3%
Dış Ticaret	32,775	28,647	-17.7	19.5%	16.6%
Diğer	17,661	18,166	-3.2	10.5%	10.5%

Kaynak: Maliye Bakanlığı
Reel değişim ortalama TÜFE artışı ile hesaplanmıştır.

Dolaysız vergilerden gelir vergisi tahsilatı önceki yıla aynı seviyede kalırken, kurumlar vergisi önceki yılın 1 milyar TL üzerine çıkmıştır. Artışın, kısmen finans sektöründeki kârlılığı yansıttığı düşünülmektedir.

Öte yandan, yurtdışındaki varlıkların yurtiçine getirilmesi için çeşitli vergi muafiyetleri tanıyan "vergi barışı" adı verilen uygulamayla 2009 içinde 534 milyon TL vergi geliri tahsil edilmiştir.

Kamu bankaları ile KİT'lerin kâr payı aktarımı, çeşitli kamu kurumlarından aktarılan paylar, cezalar ve özelleştirme gelirlerinin katkısıyla genel bütçenin vergi dışı gelirleri 36 milyar TL ile önceki yılın 1 milyar TL üzerinde gerçekleşmiştir. 3. nesil GSM lisansına ilişkin olarak yapılan satıştan elde edilen 1,8 milyar TL'nin de bu kaleme katkısı olmuştur.

Vergi dışı genel bütçe gelirleri 36 milyar TL olmuştur.

2008 yılında yapılan bir kanun değişikliğiyle bölgenin ekonomik ve sosyal gelişimi için hazırlanan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Eylem Planı kapsamında, İşsizlik Sigortası Fonu ve Özelleştirme Fonundan bütçeye aktarım yapılması imkanı yaratılmıştır. Daha önce, özelleştirmeden gelen tutarlar gelir olarak değil, bütçenin finansman kaynağı olarak değerlendirilmekteydi. Öte yandan, 2009 yılında yapılan değişiklikle İşsizlik Sigortası Fonundan bütçeye aktarılacak tutar da artırılmıştır. Sonuç olarak, bu iki fon 2009'da bütçeye 8 milyar TL'ye yakın kaynak yaratmıştır.

Özel bütçeli idareler ile düzenleyici ve denetleyici kurumların katkısı önceki yıllara benzer seviyede, 6 milyar TL civarında gerçekleşmiştir.

Faiz ödemeleri öngörülen seviyenin altında kalmıştır.

Harcamalar tarafında, bütçe toplam giderleri programın %3 kadar üzerinde 267 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Son 2 yılda olduğu gibi, faiz dışı harcamalar hedeflenenin üzerine çıkarken, faiz ödemeleri programın altında kalmıştır.

Sosyal güvenlik transferleri artmıştır.

Faiz dışı harcamaların alt kalemleri incelendiğinde ağırlıklı olarak sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderlerini yansıtan cari transferlerin önceki yılın reel olarak %23 üzerine çıktığı gözlenmektedir. Bu kalemin yarısı sosyal güvenlik sistemine yapılan transferleri yansıtmaktadır. Artışta kısmen artan işsizlik ve Ekim 2008'de Genel Sağlık Sigortasına geçilmesinin etkisi olduğu düşünülmektedir. Öte yandan, küresel krize karşı işveren sigorta priminde yapılan 5 puanlık indirimin Hazine tarafından karşılanması cari transferlerde 3,5 milyar TL'lik gidere neden olmuştur.

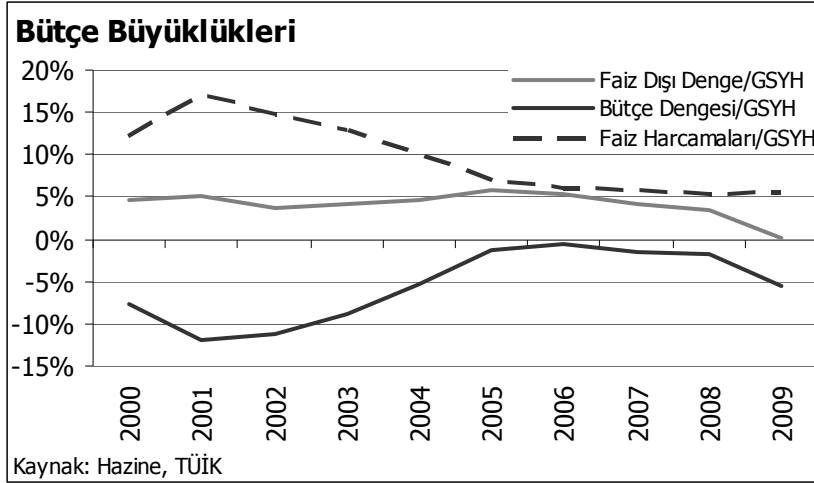
Personel giderleri haricindeki giderler başlangıç ödeneğini aşmıştır.

Sermaye transferleri ise başlangıç ödeneğinin %50 kadar üzerinde, 4 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Faiz dışı giderlerin %11'i kadar olan ve ağırlıklı olarak savunma ve sağlık giderlerini içeren mal ve hizmet alımlarında ise reel anlamda %16 artış olmuştur. Faiz dışı giderlerin beşte birini oluşturan personel giderleri önceki yıla göre reel %8 artış sergilemiş, ancak başlangıç ödeneğinin altında kalmıştır.

Faiz dışı bütçe fazlası 1 milyar TL'nin altında kalmıştır.

Sonuç itibarıyla faiz dışı harcamaların hedeflenen seviyenin üzerine çıkması ve gelir tahminlerinin de krizi yansıtmayan iyimser öngörülere dayanması neticesinde, faiz dışı bütçe fazlası sene başında açıklanan hedef 47 milyar TL iken, 1 milyar TL'nin altında kalarak, milli gelirin yalnızca %0,1'i kadar olmuştur. 2008'de bu oran %3,5 idi. 2008 yılında milli gelirin %1,8'i kadar olan toplam bütçe açığı ise 52 milyar TL ile milli gelirin %5,5'ine çıkmıştır.

Bütçe açığı 52 milyar TL'ye tırmanmıştır.

Hükümet 2005 yılında, sonraki 3 yıla ilişkin orta vadeli bir program açıklamaya başlamıştır. Önceki yıllarda, Mayıs-Haziran döneminde yayınlanan program, 2009 yılında gecikmeli olarak ancak Eylül ayında açıklanmıştır. Milli gelir, enflasyon gibi makroekonomik tahminler çerçevesinde, bütçe harcamalarının kısılması yoluyla, bütçe açığının milli gelire oranının kademeli olarak düşürülmesi öngörülmektedir. Bu oranın 2010 yılında %4,9'a, 2012'de ise %3,2'ye düşmesi planlanmaktadır.

Orta vadeli program bütçe açığının milli gelire oranının kademeli olarak düşürülmesini öngörmektedir.

2011 yılında ise "mali kural"a geçilmesi hedeflenmektedir. Bu uygulama, kamu açığının önceden planlanan seviyeden saptığı durumlarda, ortaya çıkan sapmanın izleyen dönemlerde nasıl telafi edileceğinin önceden taahhüt edilmesi anlamına gelmektedir.

2011'de mali kural uygulamasına geçilmesi planlanmaktadır.

Merkezi Yönetim Finansmanı			% Reel
(Milyon TL)	2008	2009	Değ.
Finansman	18,562	56,289	185.4
Dış Borçlanma, Net	3,461	5,616	52.7
İç Borçlanma, Net	13,859	54,770	271.9
TL Hazine Bonosu	7,844	58	-99.3
TL Devlet Tahvili	14,824	60,943	286.9
Döviz Devlet Tahvili	-8,809	-6,230	-33.4
Özelleştirme	64	0	A.D.
Borç Verme (-)	1,168	-196	A.D.
Kasa/Banka	2,347	-4,294	A.D.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı
Reel değişim ortalama TÜFE artışı ile hesaplanmıştır.

2009 yılında, nakit olarak gerçekleşen fakat bütçe ödeneklerine yansıtılmayan ve gider yazıldığı halde nakden ödenmeyen tutarların netleştirilmesi sonucunda 4 milyar TL tutarında ilave açık olduğu görülmektedir. Böylelikle 2009 sonunda finansmanı gerçekleşen nakit açık 56 milyar TL olmuş, önceki yıla göre %185 oranında reel artış sergilemiştir.

Bütçenin finansmanı TL cinsinden iç borçlanma yoluyla yapılmıştır.

2009 yılında konsolide bütçenin finansmanı, ağırlıklı TL cinsinden devlet tahvili ihracı yoluyla yapılmıştır. Hazine, döviz cinsi iç borçlanmalarda net borç ödeyicisi olurken, net dış borçlar artmıştır.

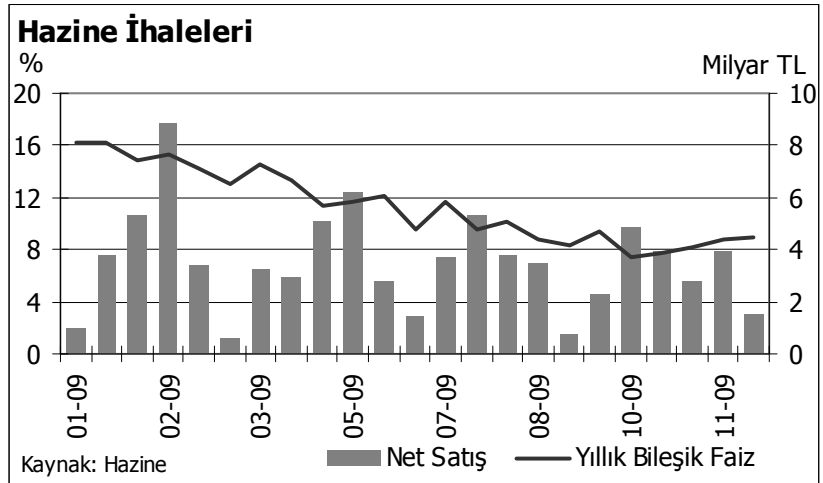
Özelleştirme gelirleri doğrudan bütçeye gelir yazılmaya başlanmıştır.

2009 yılında bütçe açığının finansmanında kullanılan özelleştirme gelirleri doğrudan bütçeye gelir olarak aktarıldığından "özelleştirme" kaleminde bir tutar yer almamaktadır. Öte yandan Hazine, borçlanmalarıyla kasa/banka hesabını 4,3 milyar TL arttırmıştır.

Hazine itfasının üzerinde borçlanmıştır.

Borç Servisi ve Özelleştirme

2009 yılında Hazine toplam 145 milyar TL'lik borç ödemesi yapmıştır. Küresel krizle beraber dış borçlanma imkanının sınırlanması ve öngörülen nakit faiz dışı bütçe fazlasının yakalanamaması nedeniyle, Hazine iç borçlanmaya sene başında planladığından daha fazla ağırlık vermek durumunda kalmıştır. Sonuç olarak yeni iç borçlanma 153 milyar TL'yi bulmuş ve yapılan borç ödemelerinin üzerinde gerçekleşmiştir.

Hazine ihalelerinde ortalama faiz oranı %12'ye inmiştir.

2008 yılında iskontolu Hazine ihalelerinde ihrac hacmine göre ağırlıklandırılmış ortalama bileşik faiz oranı, gerek iç siyasi gelişmeler, gerekse yılın son çeyreğindeki finansal piyasalardaki küresel krizle beraber %19 civarında gerçekleşmişti. 2009 yılında ise, yapılan faiz indirimleri ile beraber ortalama faiz oranı %12'ye düşmüştür. Hazine tarafından hesaplanan toplam iç borç stokunun reel faiz tahmini, 2008 sonu için hesaplanan %6,5'ten %2,5'e inmiştir.

İç borçlanma vadesi 35 aya çıkmıştır.

Yıl içinde yapılan iç borçlanmaların vadesi 2008 yılında 32 ay iken, 2009'da 35 aya çıkmıştır.

İç borç çevirme oranı 2010 yılı için %99 olarak öngörülmüştür.

Hazinenin Aralık 2009'da açıkladığı nakit bazda tahminlere göre, 2010 yılında 183 milyar TL iç borç ve 18 milyar TL dış borç anapara ve faiz ödemesi bulunmaktadır. Toplam borç servisi 200 milyar TL'yi bulmakta, önceki yıla göre %35'lik bir artışa işaret

etmektedir. Bu ödemelerin yalnızca 5 milyar TL'lik kısmının özelleştirme, İşsizlik Sigortası Fonu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kaynaklarından karşılanması öngörülmektedir. Artan ödemelerin finansmanı için, Hazine iç borç çevirme oranını 2010 yılı için %99,5 seviyesinde öngörmüştür. Diğer bir deyişle, Hazine, piyasaya itfası kadar yeniden borçlanmayı hedeflemektedir. Dış borçlanmanın ise yaklaşık 14 milyar TL düzeyinde kalması beklenmektedir.

Özelleştirme cephesinde, 2009 yılı içinde önceki özelleştirmeler neticesinde atıl kalan taşınmazların satışı söz konusu olmuştur. 2010'da Özelleştirme İdaresi Başkanlığının gerçekleştirdiği satışların toplam tutarı 2,3 milyar \$'dır.

2009'da 2,3 milyar \$'lık özelleştirme yapılmıştır.

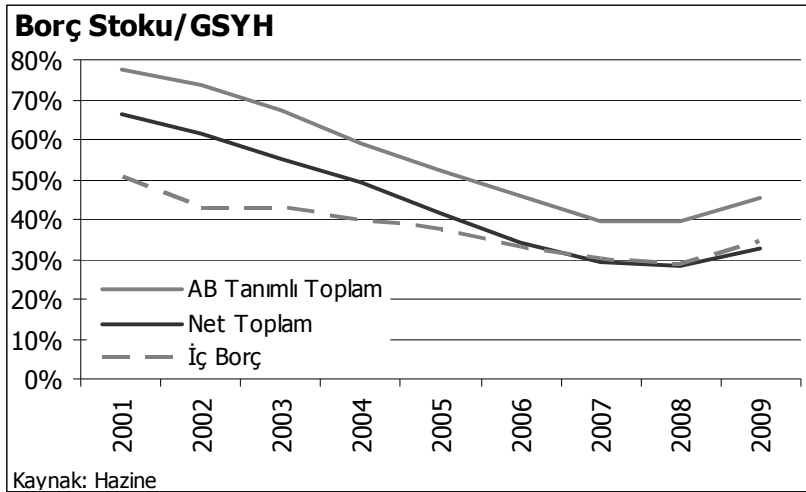
2010 yılında, Türk Telekom'daki Hazine hisseleri, elektrik dağıtım firmaları, şeker fabrikaları, limanlar, otoyol ve köprülerde özelleştirme çalışmalarının devam etmesi planlanmaktadır. Özelleştirme İdaresi'nin portföyünde, Milli Piyango İdaresi ile kamu bankaları da bulunmaktadır.

Borç Stoku

Hazine, borç stokuna dair farklı kapsamlı pek çok istatistik açıklamaktadır. Bu bölümde önce toplam stokla ilgili bilgiler verilecek, daha sonra iç borç stokunun detayları incelenecektir.

Genel anlamda sonuçlar, 2001 krizinin ardından özelleştirmelerin katkısıyla sürdürülen sıkı mali politikalar ve risk priminin düşmesinin etkisiyle, toplam borç stokunun önemli ölçüde gerilediğini göstermektedir. Bu süreçte, borçlanma vadeleri de uzamıştır. 2008 yılına gelindiğinde, bütçe dengesindeki olumsuz gelişmeler ve dış koşullardaki bozulma ile beraber, borç stokunun milli gelirdeki payındaki düşüş durmuş, 2009 yılında ise çeşitli borç göstergelerinde bu oranlar artmıştır.

Borç stokunun milli gelirdeki payı artmıştır.

Kamu kesimi genel dengesi, konsolide bütçenin yanı sıra mahalli idareler, fonlar, KİT'ler ve sosyal güvenlik kuruluşlarını da

içermektedir. Kamunun net borç stoku hesabında kamu mevduatı ile Merkez Bankası net varlıkları düşülmektedir.

İşsizlik Sigortası Fonunda 42 milyar TL birikmiştir.

Öte yandan, işçi ve işverenlerden kesilen primler ve devlet katkısıyla oluşturulan İşsizlik Sigortası Fonunun net varlıkları da kamu net borç stoku hesabında dikkate alınmakta, diğer bir deyişle kamu için bir finansman kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bilindiği üzere, 2008 yılında yapılan bir kanun değişikliğiyle Fonun nema gelirlerinin bir kısmı Güneydoğu Anadolu Projesi Eylem Planı kapsamındaki yatırım alanlarında kullanılmaktadır. İşsizlik Sigortası Fonunda, kurulduğu 2000 yılından bu yana biriken tutar 2009 sonunda 42 milyar TL olmuştur.

Kamu Net Borç Stoku (Milyon TL)	2008	2009	% Değ.
Kamu Net Borç Stoku (I-II-III-IV)	267,990	309,740	15.6
I. Toplam Kamu Borç Stoku (Brüt)	408,210	465,518	14.0
İç Borç	295,765	347,192	17.4
Dış Borç	112,444	118,325	5.2
II. Merkez Bankası Net Varlıkları	60,371	65,995	9.3
III. Kamu Mevduatı	41,496	47,687	14.9
IV. İşsizlik Sigortası Fonu Net Varlıkları	38,352	42,095	9.8
Kamu Net Borç Stoku/GSYH	28.2%	32.5%	--
Net İç Borç Stoku/GSYH	26.1%	29.8%	--
Net Dış Borç Stoku/GSYH	2.1%	2.7%	--

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Kamu kesimi net borç stoku milli gelirin %32'sine yükselmiştir.

Sonuç olarak, 2002 yılından beri aralıksız olarak gerileyen kamu kesiminin toplam net borç stokunun milli gelire oranı, 2009 yılında 4 puanlık artışla %32'ye (310 milyar TL) çıkmıştır.

AB tanımlı toplam borç stoku milli gelirin %45'ine çıkmaktadır.

Avrupa Birliği tanımlarına göre hesaplanan genel yönetim borç stoku rakamları, merkezi yönetim borç stokuna, mahalli idareler ile İşsizlik Sigortası Fonu dahil olmak üzere sosyal güvenlik kurumlarının borcu ve dolaşımdaki bozuk para stoku eklenip, genel yönetimin elindeki DİBS'ler düşülerek hesaplanmaktadır.

AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku (Milyon TL)	2008	2009	% Değ.
AB Tanımlı Borç Stoku	375,237	433,923	15.6
Genel Yönetim Toplam Borç	386,581	449,422	16.3
İç Borç Stoku	277,149	333,236	20.2
Merkezi Yönetim	274,827	330,005	20.1
Diğer Kamu	2,322	3,231	39.2
Dış Borç Stoku	109,432	116,185	6.2
Merkezi Yönetim	105,493	111,503	5.7
Diğer Kamu	3,939	4,683	18.9
Ayarlama Kalemleri	-11,345	-15,499	36.6
Merkezi Yönetim	26,417	24,121	-8.7
Diğer Kamu	-37,762	-39,620	4.9
Borç Stoku/GSYH	39.5%	45.5%	--

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

AB tanımına göre, Türkiye'nin 2009 yılında borç stokunun milli gelirdeki payı 6 puan artarak %45'e çıkmıştır.

Merkezi yönetimin brüt toplam (iç ve dış) borç stoku ise, 2008 sonunda 380 milyar TL'den, 2009 yılında 441 milyar TL'ye (293 milyar \$) çıkmıştır.

Merkezi yönetim toplam borç stoku 441 milyar TL'ye çıkmıştır.

Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku						
	2008			2009		
	Myr. TL	Myr. \$	Dağılım	Myr. TL	Myr. \$	Dağılım
Merkezi Yönetim Borç Stoku	380.3	251.5	100.0%	441.4	293.1	100.0%
İç Borç Stoku	274.8	181.7	72.3%	330.0	219.2	74.8%
Piyasa	209.1	138.3	55.0%	269.1	178.7	61.0%
Kamu Kesimi	65.8	43.5	17.3%	60.9	40.5	13.8%
Dış Borç Stoku	105.5	69.8	27.7%	111.4	74.0	25.2%
Kredi	46.6	30.8	12.3%	49.8	33.1	11.3%
Uluslararası Kuruluşlar	28.6	18.9	7.5%	32.1	21.3	7.3%
IMF Kredisi	13.0	8.6	3.4%	11.9	7.9	2.7%
IMF Tahsisatı	--	--	--	2.3	1.5	0.0%
Hükümet Kuruluşları	8.4	5.5	2.2%	8.4	5.6	1.9%
Diğer	9.7	6.4	2.5%	9.2	6.1	2.1%
Tahvil	58.8	38.9	15.5%	61.6	40.9	14.0%
Mer. Yön. Borç Stoku/GSYH	40.0%			46.3%		

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Dış borçlar %6 oranında büyümüştür. 74 milyar \$ olan dış borçlara, IMF'den kullanılan 8 milyar \$'lık borç dahildir. Borç tutarına ayrıca 2009'da IMF'nin tüm üye ülkelere tahsis ettiği özel çekme hakkı (SDR) da dahil edilmiştir. Dış borcun 41 milyar \$'lık kısmı uluslararası piyasalarda tahvil ihracıyla oluşmuştur. Diğer taraftan, iç borç stokundaki artış %20 oranında gerçekleşirken, iç borcun toplamdaki payı %75'e yükselmiştir.

Brüt iç borç stokunun detaylarına inildiğinde, toplam rakamın önceki yıla göre 55 milyar TL, ya da %20 artarak 330 milyar TL'ye çıktığı görülmektedir. Bu tutar, milli gelirin %35'ine denk gelmektedir.

İç Borç Stoku						
	2008			2009		
	Mn. TL	Vade (Ay)	Dağılım	Mn. TL	Vade (Ay)	Dağılım
İç Borç Stoku	274,827	23.9	100.0%	330,005	24.4	100.0%
Nakit	248,691	24.4	90.5%	313,232	25.0	94.9%
Sabit Getirili	125,835	14.7	45.8%	144,039	13.8	43.6%
Değişken Faizli	100,629	38.3	36.6%	152,025	37.5	46.1%
Döviz/Döviz Endeksli	22,227	16.5	8.1%	17,168	7.6	5.2%
Nakit Dışı	26,136	19.8	9.5%	16,772	14.4	5.1%
Sabit Getirili	435	48.9	0.2%	853	20.6	0.3%
Değişken Faizli	24,937	19.7	9.1%	15,920	14.0	4.8%
Döviz/Döviz Endeksli	764	7.7	0.3%	0	0.0	0.0%

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Nakit dışı iç borç stoku ağırlıklı olarak 2001 yılı krizinden sonra kamu bankalarına, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna ve TCMB'ye ihraç edilen senetleri göstermektedir. Öte yandan,

Nakit dışı borç stoku toplam iç borcun %5'ine inmiştir.

2008 yılında Konut Edindirme Yardımı (KEY) hak sahiplerine yapılan geri ödeme kapsamında Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığına 370 milyon TL tutarında yeni tahvil ihraç edilmişti. 2009 yılında Toprak Mahsulleri Ofisine net 580 milyon TL'lik senet ihraç edilmiştir. İtfası yapılan ödemeler sonucunda nakit dışı borç stoku 2009 yılında 9 milyar TL azalarak 17 milyar TL'ye inmiştir. Bu tutar toplam iç borcun %5'ine denk gelmektedir. 2001 krizinin hemen ardından bu borçlar toplam borcun yarısını oluşturur hale gelmişti.

İç borç stokunun vadeye kalan süresi 2 yıldır.

2009 yılında, değişken faizli kağıtların toplam iç borç stokundaki payı %51'e yükselirken, sabit getirili kağıtların %44'e, döviz cinsi ve dövize endekli kağıtların payı ise %5'e inmiştir. 2009 içinde yapılan yeni iç borçlanmaların ortalama vadesinin artmasıyla iç borç stokunun vadeye kalan süresi hafif artışla 2 yıl (24,4 ay) olmuştur.

PARA VE KUR POLİTİKALARI

TCMB 2009 yılında enflasyon hedeflemesi politikasına devam etmiştir.

Merkez Bankası, 2002-2005 döneminde parasal hedeflerle beraber sürdürdüğü örtük enflasyon hedeflemesi politikasından sonra, 2006 yılı başında açık enflasyon hedeflemesi politikasına geçmiştir. Benimsenen politika ile Merkez Bankasının hükümet ile beraber orta vadeli bir enflasyon hedefi belirlemesi öngörülmektedir. Daha kısa vadede ise, Banka enflasyondaki gelişmeleri bu hedefin etrafında önceden açıkladığı bir "belirsizlik bandı" çerçevesinde takip etmektedir.

Temel olarak kısa vadeli faiz oranları ile yönlendirilen politika uyarınca, Banka ilgili dönemde hedefin gerçekleşme ihtimali hakkındaki değerlendirmelerini şeffaf bir şekilde kamuoyu ile paylaşmaktadır. 2008 yılındaki olumsuz gelişmelerle beraber orta vadeli hedeflerini yukarı revize eden Banka, 2009 yılında bu hedefleri korumuştur.

Enflasyon yıl sonunda hedefin 1 puan altında, %6,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Olumsuz iç ve dış talep koşullarında TÜFE artışı, 2009 içinde TCMB tarafından ilan edilen alt sınır öngörüsünün dahi altında seyretmiştir. Bu durum Bankanın, sene başında daha hızlı olmak üzere, yıl içinde kademeli olarak gecelik borçlanma faizlerini düşürmesine imkan sağlamıştır.

Yılın son ayı haricinde her ay yapılan faiz indirimleriyle gecelik faiz oranı 2008 sonunda %15'ten, Kasım ayında %6,5'e düşürülmüştür.

TCMB Gecelik Borçlanma Faizleri		
Tarih	Basit, %	Değişim
12-08	15.00	-1.25
01-09	13.00	-2.00
02-09	11.50	-1.50
03-09	10.50	-1.00
04-09	9.75	-0.75
05-09	9.25	-0.50
06-09	8.75	-0.50
07-09	8.25	-0.50
08-09	7.75	-0.50
09-09	7.25	-0.50
10-09	6.75	-0.50
11-09	6.50	-0.25

Kaynak: TCMB

Yine de, 2009 yılı sonunda enflasyon, tüketici fiyatlarında %6,5 olarak gerçekleşerek, yıl sonu hedefi olan %7,5'in altında kalmıştır.

Yıllık TÜFE Artış Hedefi ve Belirsizlik Aralığı (%)				
	Mart	Haziran	Eylül	Aralık
	2009	2009	2009	2009
Gerçekleşme	7.9	5.7	5.3	6.5
Üst Sınır	11.7	10.8	10.5	9.5
Hedef/Uyumlu Patika	9.7	8.8	8.5	7.5
Alt Sınır	7.7	6.8	6.5	5.5

Kaynak: TCMB

Bilindiği üzere, 2001 yılında bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması çerçevesinde kamu ve TMSF kapsamındaki bankalara kaynak sağlanmasının ardından Merkez Bankası, piyasada kalan fazla likiditeyi ters repo işlemleriyle geri çekmeye başlamıştı. Ayrıca Bankanın döviz alımları da ilave likidite yaratmaktaydı.

2008 yılında ise, Hazinesinin toplamda piyasadaki likidite çekmesi ile, Banka yılın ikinci yarısında piyasayı fonlar hale gelmiştir. Piyasadaki net likidite açığı 2009 yılında, Hazinesinin itfasının üzerinde borçlanması ile devam etmiştir.

Ancak, para piyasası aktörlerinin farklı likidite ihtiyaçları bulunmaktadır. Bazı kurumlar likidite fazlasına sahip iken, diğerleri likidite açığı yaşamaktadır. Bu sebeple, Merkez Bankası bir yandan repo ihaleleri yoluyla piyasaları fonlarken, diğer yandan gecelik vadede borçlanmaktadır. TCMB, piyasanın likidite ihtiyacını bir haftalık ve Haziran ayından itibaren üç aylık repo ihaleleri ile karşılamış, fazla likiditeyi bünyesindeki Bankalararası Para Piyasasındaki depo işlemleri ve İMKB'de ters repo işlemleri ile gecelik vadede çekmiştir. Sonuç olarak, TCMB'nin "borçlanma" faizi, Banka net anlamda piyasayı fonlar duruma geçmesine rağmen, gösterge niteliğini korumuştur.

TCMB piyasaya likidite sağlamıştır.

Ancak, borçlanma faizi gösterge olmaya devam etmektedir.

TCMB ayrıca, Ekim ayında bankaların tuttıkları zorunlu karşılık oranını da bir puan indirerek %5'e çekmiş, böylelikle piyasaya 3 milyar TL'yi aşkın likidite sağlamıştır.

2010 yılı TÜFE artış hedefi %6,5'tir.

2010 yılında Banka, orta vadeli yıllık enflasyon hedefleri çerçevesinde, enflasyon hedeflemesi politikasına devam edecektir. Bu kapsamda, yıllık enflasyon hedefi %6,5'tir. TCMB bu kez üçer aylık hedefle uyumlu bir patika açıklamak yerine, aynı dönemlerde yıllık hedeften ± 2 puandan fazla sapıldığı takdirde, sapmanın nedenleri ve öngörülen tedbirler Enflasyon Raporu aracılığıyla kamuoyuyla paylaşacaktır. Yıl sonu hedefinden bir sapma olduğu takdirde, hükümete hitaben, kamuoyuna da açıklanacak olan detaylı bir mektupla hesap verme sorumluluğunu yerine getirecektir.

Yıllık TÜFE Artış Hedefi ve Belirsizlik Aralığı			
(%)	Aralık 2010	Aralık 2011	Aralık 2012
Üst Sınır	8.5	7.5	7.0
Hedef/Uyumlu Patika	6.5	5.5	5.0
Alt Sınır	4.5	3.5	3.0

Kaynak: TCMB

2010 yılı programı açıklandığında olası bir IMF anlaşması gibi konular netleşmediğinden, Banka likidite yönetimi açısından kesin bir öngöründe bulunamamıştır. Yine de olası senaryolarda uygulayacağı teknik tedbirleri paylaşmıştır. Ayrıca, teknik sebeplerle vadesi 2010 yılında dolacak DİBS portföyü için piyasadan eş düzeyde, 8 milyar TL civarında DİBS almayı öngördüğünü açıklamış, bu alımlara ilişkin ilkeleri de duyurmuştur.

Dalgalı kur rejimi devam etmektedir.

2002 yılında geçilen dalgalı kur rejimi, 2009 yılında da sürdürülmüştür. Merkez Bankası, 2005 yılında döviz rezervlerini güçlendirme hedefiyle yıllık döviz alım ihalesi programı açıklamaya başlamıştı. Küresel krizle beraber 2008 yılının son çeyreğinde piyasaya döviz likiditesi sağlayan Banka, 2009 yılı için yıllık bir program açıklamamıştır.

Banka, ihalelerle piyasadan net anlamda 3,4 milyar \$ satın almıştır.

Mart ayında likidite sıkışıklığıyla döviz satım ihalelerine başlayan Banka, Nisan başına kadar piyasaya toplam 900 milyon dolar değerinde döviz satmıştır. Ağustos ayında ise, uluslararası sermaye akımlarının artmaya başlamasıyla Banka günlük alım ihalelerini tekrar başlatmıştır. TCMB'nin döviz alım ihaleleriyle piyasadan aldığı döviz tutarı 4,3 milyar doları bulmuştur. 2007 yılından beri TCMB ihaleler haricinde döviz piyasalarında doğrudan alım veya satım yapmamaktadır.

TCMB döviz piyasasında aracılığı sürdürmüştür.

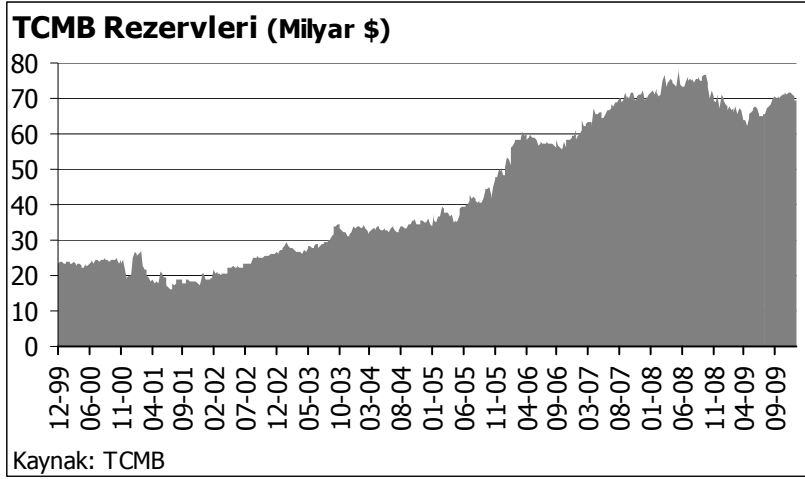
Bilindiği üzere, küresel piyasalardaki likidite sorunlarının yurtiçindeki döviz piyasasına olumsuz yansımalarının etkisiyle, TCMB, 6 yıl aradan sonra 2008 yılı Ekim ayında kendi nezdindeki Döviz Depo Piyasasını tekrar açarak burada bankalar arasında aracılık işlemlerine başlamıştı. Banka 2009 yılında da bu piyasa

vasıtasıyla döviz likiditesini rahatlatıcı önlemler almış, borç verme vadelerini 1 aydan 3 aya uzatırken, faizini de dolarda %7'den %5,5'e, avroda %9'dan %6,5'e indirmiştir.

Döviz likiditesine dair önlemlerin yanı sıra, TCMB ihracatçılara kullandırılmak üzere, hem ihracat reeskont kredilerinin kullanım şartlarını daha fazla sayıda kurumun yararlanacağı şekilde genişletmiş, hem de kredi limitlerini artırmıştır.

IMF ile sürdürülen istikrar programında TCMB'nin döviz rezervlerini arttırmasına yönelik bir strateji yürütülmüştü. Program sona ermesine rağmen, TCMB bu yaklaşımı sürdürmektedir. 2009'a 70 milyar \$ seviyesinde başlayan TCMB'nin brüt döviz rezervleri, Nisan sonunda 62 milyar \$ civarına indikten sonra 2009 sonunda tekrar 70 milyar \$ olmuştur.

TCMB'nin brüt döviz rezervleri 70 milyar \$'da kalmıştır.

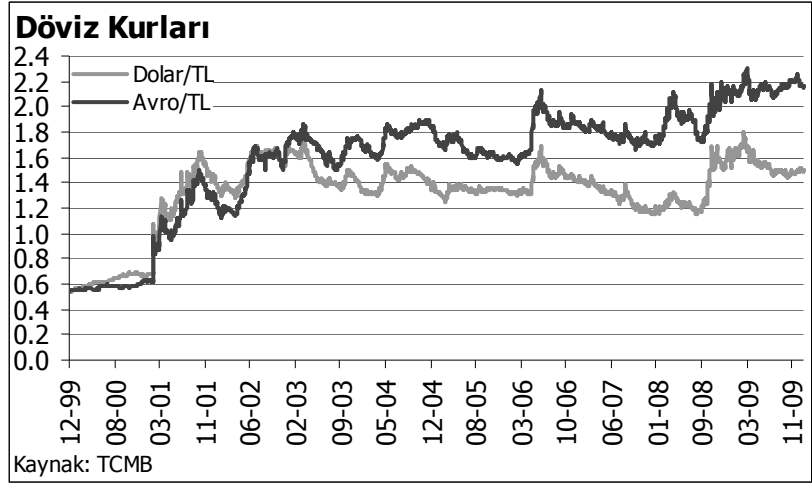

2010 yılında Banka enflasyon hedeflemesine, dalgalı kur rejimi altında devam edecektir. Günlük döviz alım ihale tutarı sene başında 30 milyon \$ olarak açıklanmış olup, ihalede kazanan kuruluşlara verilen opsiyonla bu rakam 60 milyon \$'a kadar çıkabilecektir. Ancak, daha önce olduğu gibi, olağanüstü durumlarda, önceden duyurularak, bu konuda değişiklik yapılabilecektir.

Döviz kurları yıl içinde yatay bir seyir izlemiştir. Yılın ilk aylarında kurlar artarken, TCMB'nin döviz satış ihaleleri ile kurlar gevşemiş ve sene sonuna kadar önemli bir değişim sergilememiştir. Yıla 1,52 seviyesinde başlayan ABD doları sene sonunda %2 düşerek 1,49'a inmiştir. Avro ise dolar karşısında değer kaybetmiş, avro/TL kuru yılı %0,4 artışla 2,14 seviyesinde kapamıştır.

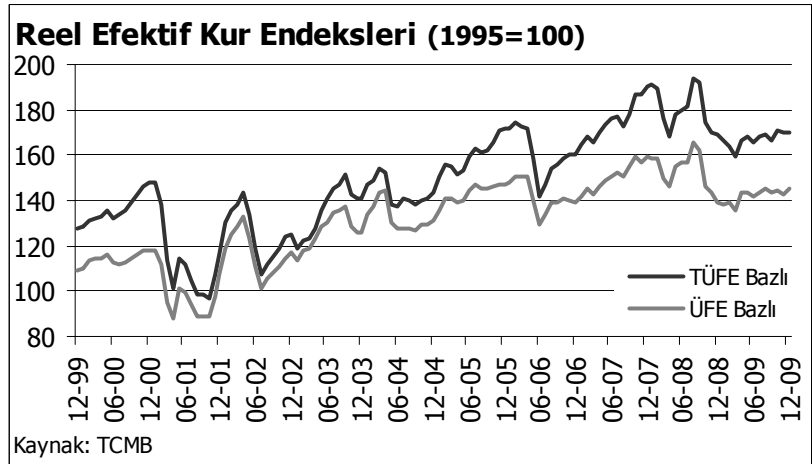
Döviz kurları yatay bir seyir izlemiştir.

2009 yılında TL %1 değer kazanmıştır.

Tüketici fiyatlarını baz alan reel efektif kur endekslerine göre Türk lirası 2009 yılında %1 civarında değer kazanmıştır. Mart ayı ortasına kadar değer kaybeden TL, yılın kalan kısmında değer kazanmıştır. Yıllık ortalama olarak bakıldığında ise, 2008'deki düzeltme sonrasında TL'nin 2009 yılında %7 kadar değer kaybettiği görülmektedir.

Geniş anlamlı para arzı M3 %14 büyümüştür.

Parasal büyüklükler tarafında, yabancı para cinsinden vadeli ve vadesiz mevduatlar ile, repo ve likit fonları içeren geniş anlamlı para arzı olan M3, 2009 yılında %14 oranında büyüyerek 521 milyar TL olmuştur. Bu oran TÜFE ile enflasyondan arındırıldığında reel olarak %7 artışa denk gelmektedir.

TL mevduat %14 artarken, döviz mevduatı dolar bazında %10 büyümüştür.

Geniş anlamlı para arzı M3'teki büyüme, büyük oranda TL cinsinden mevduattaki %14'lük artışı yansıtmaktadır. Yabancı para cinsinden mevduat, döviz kurlarının istikrarlı seyriyle dolar bazında %10 oranında artmıştır.

Kredilerdeki artış hızı kaybetmiştir.

Krediler tarafında 2003 yılında başlayan artış trendi 2006 yılı yaz aylarından beri hız kaybetmekteydi. 2009 yılında faizlerdeki gerilemeye rağmen, TL kredilerdeki artış önceki yılki %23 seviyesinden %7 civarına inmiştir. Döviz cinsinden krediler, yıl içinde bu kredileri kullanma şartlarının kolaylaştırılmasıyla dolar

bazında %25 oranında artmıştır. Tüketici kredileri ve kredi kartları toplam kredilerin %43'ünü oluşturmuştur.

Parasal Büyüklükler				
(Milyar TL)	2008	2009	% Değişim	% Reel Değişim
M1	83.4	107.1	28.4	20.5
M2	434.2	494.0	13.8	6.8
Repo	3.4	3.6	4.6	-1.8
Para Piyasası Fonları	20.7	23.1	11.2	4.4
M3	458.4	520.7	13.6	6.6
Toplam Mevduat	396.6	444.5	12.1	5.2
TL Mevduat	268.8	305.2	13.5	6.6
Döviz Mevduat*	127.8	139.3	9.0	2.3
<i>Döviz Mevduat † (\$)</i>	<i>85.4</i>	<i>93.7</i>	<i>9.7</i>	--
Toplam Kredi**	267.7	292.6	9.3	2.6
TL Kredi	235.3	252.3	7.3	0.7
Döviz Kredi	32.4	40.3	24.4	16.8
<i>Döviz Kredi † (\$)</i>	<i>21.6</i>	<i>27.1</i>	<i>25.3</i>	--

Kaynak: TCMB
 *: Yurtiçi yerleşikler, banka hariç.
 **: Mevduat bankaları, yurtiçi, mali olmayan kesime.
 †: \$ cinsinden değişim alınmıştır.

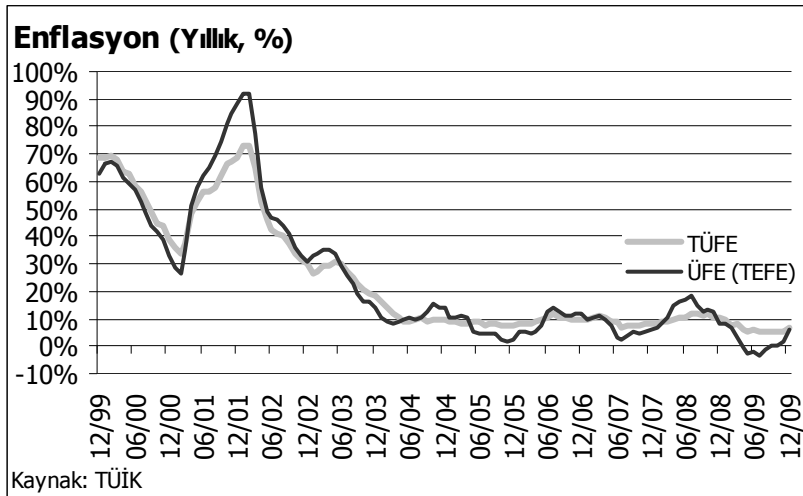
2002 sonundan beri artış trendinde olan kredilerin mevduata oranı ise, 2008 Eylül ayından itibaren gerilemeye başlamıştı. Yılın ilk yarısında gerilemeyi sürdüren bu oran, sene sonunda %66'ya çıkmakla beraber 2008 sonundaki %67 seviyesinin hafif altında kalmıştır.

Kredilerin mevduata oranı %66'ya inmiştir.

ENFLASYON

Küresel kriz ortamında iç ve dış talebin zayıf olması, 2010 yılında enflasyonun hem tüketici hem de üretici fiyatlarında gerilemesine neden olmuştur.

Enflasyon hem tüketici hem de üretici fiyatlarında gerilemiştir.

Güçlü iç talep, uluslararası emtia fiyatlarındaki artış ve Türk lirasının değer kaybı gibi sebeplerle 2006-2008 yılları arasında hedeflenen seviyenin üzerinde gerçekleşen tüketici enflasyonu

Tüketici fiyatlarındaki artış %6,5'te kalmıştır.

2009'da ise tam aksi etkilerle hedefin 1 puan kadar altında kalarak %6,5 olmuştur. Üretici fiyatlarındaki artış ise bir miktar daha düşük, %6 seviyesinde kalmıştır.

Yıllık Enflasyon, Hedef ve Gerçekleşmeler (%)								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
TÜFE Hedef	35.0	20.0	12.0	8.0	5.0	4.0	4.0	7.5
TÜFE Gerçekleşme	29.7	18.4	9.3	7.7	9.7	8.4	10.1	6.5
ÜFE Gerçekleşme*	30.8	13.9	13.8	2.7	11.6	5.9	8.1	5.9

Kaynak: TCMB, TÜİK
*: 2005 yılı öncesi TEFE serisidir.

TÜFE'de en yüksek artış vergi artışları sebebiyle alkollü içecek ve tütün kaleminde gerçekleşmiştir.

Tüketici fiyatları endeksinde ana harcama gruplarına göre dağılım, en yüksek artışın alkollü içecek ve tütün ürünleri grubunda olduğunu göstermektedir. Yıl içinde vergi oranlarının da arttırılması ile bu grupta yıllık fiyat artışı %21 oranında gerçekleşmiştir.

Tüketici fiyatları endeksinde en yüksek ağırlığa sahip olan kalem %29 ağırlıkla gıda ve alkolsüz içecekler grubudur. 2009 yılında, bu grupta özellikle yıl sonuna doğru meydana gelen yükselişler neticesinde %9 düzeyinde bir artış meydana gelmiştir.

Zayıf iç ve dış talep neticesinde, döviz kurlarında önemli bir hareketin yaşanmadığı 2009 yılında ev eşyası veya giyim ve ayakkabı grubu gibi dayanıklı ve yarı dayanıklı malların fiyatları ise kısıtlı artış sergilemiştir. Sonuç olarak, mallar grubunda enflasyon %9,9'dan %7'ye inmiştir.

Hizmet sektöründeki fiyat artışlarındaki yavaşlama 2009 yılında belirgin olmuştur. TCMB'nin hesaplamasına göre, hizmetler grubundaki fiyat artışı 2008'deki %10,4 seviyesinden %5,3'e düşmüştür. Burada en önemli düşüş, kira giderlerinde yaşanmıştır. 2008 yılında %11,8 olan artış oranı 2009 sonunda %5,3'e inmiştir. 2007 yılı ortalarına kadar bu kaleminde fiyat artışları güçlü iç talep ile %20 civarında seyrediyordu.

Tüketici fiyatları endeksinde bazı alt kalemlerin dışlanması yoluyla hesaplanan "özel kapsamlı TÜFE göstergeleri", endeksin bazı fiyat hareketlerinden arındırılmasına imkân tanımaktadır. Özel kapsamlı TÜFE göstergelerinde meydana gelen yıllık değişimler tabloda sunulmuştur.

Özel kapsamlı TÜFE göstergelerinden I endeksindeki artış %4'e inmiştir.

Gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler, tütün ürünleri ve altını hariç tutan ve son dönemde TCMB tarafından yakından takip edilen I endeksindeki artış önceki yıla göre 3 puan kadar düşerek %3,8'e inmiştir.

Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri, 2008 (Yıllık Değişim, %)		
	Yıllık	Ortalama
TÜFE	6.5	6.3
A Mevsimlik ürünler hariç	6.3	6.5
B İşlenmemiş gıda ürünleri hariç	4.7	5.2
C Enerji hariç	6.9	6.3
D İşlenmemiş gıda ürünleri ve enerji hariç	4.7	5.0
E Enerji, alkollü içkiler ve tütün ürünleri hariç	6.0	5.9
F Enerji, alkollü içkiler, tütün ürünleri ve fiyatları yönetilen/yönlendirilen diğer ürünler, dolaylı vergiler hariç	6.3	6.6
G İşlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler, tütün ürünleri ve fiyatları yönetilen/yönlendirilen diğer ürünler, dolaylı vergiler hariç	3.7	5.1
H İşlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler, tütün ürünleri, işlenmemiş gıda, altın hariç	3.2	4.1
I İşlenmiş ve işlenmemiş gıda ürünleri, enerji, alkollü içkiler, tütün ürünleri, altın hariç	3.8	4.4

Kaynak: TÜİK

Üretici fiyatları endeksi, yurtdışında üretimi yapılan ürünlerin KDV ve benzeri vergiler hariç satış fiyatlarını yansıtmaktadır. Bu kapsamda 2008 yılında %8,1 artan üretici fiyatları, 2009 yılında %5,9 oranında yükseliş göstermiştir.

ÜFE’de yıllık artış %6’ya inmiştir.

Tarım fiyatlarındaki yıllık enflasyon yılın ikinci çeyreğinden itibaren artış trendine girmiştir. 2008 yılında neredeyse hiç değişim göstermeyen tarım fiyatları, 2009’da %14 oranında artış sergilemiştir.

Tarım fiyatları %14 artmıştır.

Sanayi ürünlerinde, enflasyon yılın ilk yarısında düşüş göstermişken, yıl sonuna doğru tekrar artışa geçmiştir. İmalat sanayinde yıllık bazda artış oranı ise %5’te kalmıştır. Bu başlıkta en önemli alt kalemler gıda ve petrol sektörleridir. Bu kalemlerde fiyatlar 2008 yılının son döneminde gerilemişti. Söz konusu baz etkisiyle yıl içinde gıda fiyatlarındaki artış %3 seviyesine kadar geriledikten sonra, yılı %9 seviyesinde kapamıştır.

İmalat sanayiinde fiyat artışı %5’e inmiştir.

Petrol ürünleri fiyatları da benzer şekilde, yurtdışındaki fiyat hareketlerine paralel olarak, yılın ilk yarısında önceki yılın aynı döneminde göre %30 kadar düşüş kaydettikten sonra, yılı %39 artışla kapamıştır. Ham petrol fiyatları 2008 yılı içinde 140 \$’a kadar çıkıp, yıl sonunda 35 \$’a kadar gerilemişti. 2009’da ise, petrol fiyatları düzenli bir artışla yılı ortalama 75 \$ seviyesinde kapamıştır. Bunun etkisiyle, yıllık karşılaştırma yapıldığında rafine petrol ürünlerinin fiyatı %39 oranında artış sergilerken, ortalama fiyatlara bakıldığında %18’lik bir düşüş olmaktadır.

Tabloda ÜFE’yi oluşturan ana kalemler ile bazı alt kalemlerin fiyatlarındaki yıllık değişim oranları yer almaktadır.

Üretici Fiyatları, 2009 (Yıllık Değişim, %)		
	Yıllık	Ortalama
Genel	5.9	1.2
Tarım	14.2	2.3
Sanayi	4.1	1.0
Madencilik ve taşocaklığı	10.6	8.2
İmalat sanayi	5.2	-0.6
Elektrik,gaz ve su	-10.5	16.1

Kaynak: TÜİK

2008 yılında elektrik ve doğal gaza yapılan yüklü zamlar, bu sektörde yıllık fiyat artışının %60 seviyesinde gerçekleşmesine neden olmuştu. Bu sektörlerle ilgili fiyat ayarlamalarının 2009'da sınırlı kalmasıyla, yıllık anlamda fiyatlar %11 oranında gerilemiştir.

Enflasyonun orta vadede düşüş sergilemesi öngörülmektedir.

2010 yılında enflasyonun %6,5 seviyesinde kalması hedeflenmektedir. Merkez Bankası baz etkisiyle yılın başlarında bir artış beklemekle beraber, sınırlı talep koşullarıyla enflasyonun daha sonra kademeli bir düşüş sergilemesini öngörmektedir. Ancak, Nisan 2010 itibariyle Merkez Bankasının düzenlediği Beklenti Anketi, TÜFE artış tahminlerinin %8'in üzerinde olduğuna işaret etmektedir.

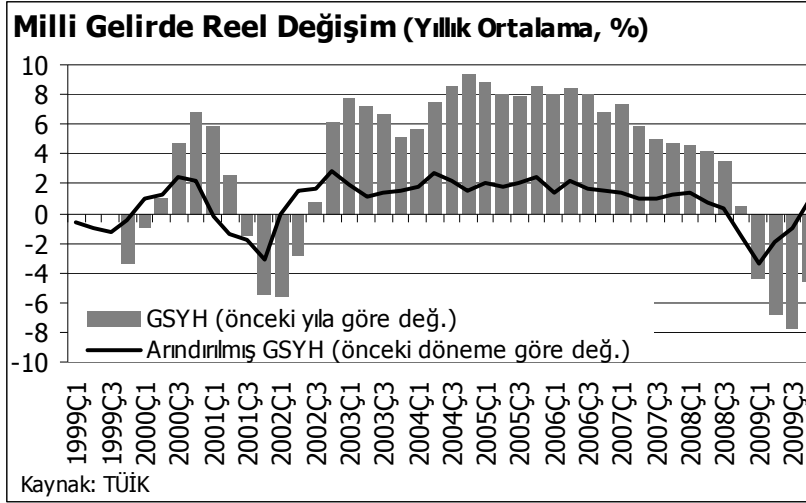
BÜYÜME VE İSTİHDAM

2009 yılında ekonomi %4,7 oranında daralmıştır.

Küresel finans piyasalarının gelişmekte olan ülkelere ilgisinin yoğun olduğu 2002-2006 döneminde Türkiye ekonomisi yabancı sermaye girişi ve ihracat pazarlarındaki büyüme ile yıllık ortalama %7,2 oranında büyüebilmişti. ABD'de konut fiyatlarındaki orantısız artışın tersine dönmesiyle tetiklenen küresel krizle beraber Türkiye'nin büyüme hızı 2007 yılında yavaşlamaya başlamış, 2009'da ise ekonomik faaliyetler daralmıştır. 2009 yılında milli gelir reel anlamda %4,7 oranında küçülmüş, yıl sonu itibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) 954 milyar TL olmuştur. Rakamlara dolar bazında bakıldığında daralma oranı %17'ye çıkmakta olup, kişi başına GSYH ise 10.400 \$ civarından 8.590 \$'a inmiştir.

İkinci çeyrekte itibaren görelî bir iyileşme söz konusudur.

TÜİK, 2009 sonu verilerinden başlayarak mevsimsellik ve takvim etkilerinden arındırılmış GSYH rakamlarını da yayınlamaya başlamıştır. Grafikte yer verilen yıllıklandırılmış rakamlardan takip edilebileceği üzere, yılın ikinci çeyreğinden itibaren görelî bir düzelme söz konusudur. 2009'un dördüncü çeyreğinde kaydedilen yıllık GSYH ise, üçüncü çeyrekteki rakamın %1 kadar üzerine çıkmıştır.

Milli gelirin %70'ini oluşturan yerleşik hanehalklarının tüketiminde 2008 yılında başlayan daralma eğilimi, 2009 yılında da sürmüştür. 2008 yılında yalnızca %0,4 artış gösteren hanehalklarının tüketimi 2009'da %2 oranında azalmıştır.

Yurtiçi tüketim %2 oranında daralmıştır.

Toplam yurtiçi tüketimin bileşenleri incelendiğinde, en fazla etkilenen sektörlerin başında, son 5 yıldır daralan giyim ve ayakkabı (%11,4) ile eğlence-kültür (%7,2) alt kalemlerinin geldiği görülmektedir. Yurtiçi tüketimin en önemli bileşeni olan gıda, içki, tütün tüketimi ise neredeyse hiç reel değişim göstermemiştir.

Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi (Yıllık Reel % Değişim)	2008	2009
Toplam Yurtiçi Tüketim	0.4	-2.0
Gıda, İçki ve Tütün	2.3	0.1
Giyim ve Ayakkabı	-7.6	-11.4
Konut, Su, Elektrik, Gaz, Yakıtlar	3.3	2.3
Mobilya, Ev Aletleri ve Ev Bakım Hizm.	-6.3	-0.5
Sağlık	8.0	-1.5
Ulaştırma ve Haberleşme	4.4	-5.6
Eğlence ve Kültür	-6.9	-7.2
Eğitim	4.1	-0.5
Lokanta ve Oteller	-2.0	3.9
Çeşitli Mal ve Hizmetler	0.3	-2.2

Kaynak: TÜİK

Özellikle yılın son çeyreğinde hızlanan devletin nihai tüketim harcamalarının artışı milli gelire olumlu katkıda bulunmuştur. Ancak, makine-teçhizat alımı ve inşaatlardan oluşan ve önceki yıl reel artış gösteren kamu yatırımları 2009'da sınırlı ölçüde daralmıştır.

Kamu nihai harcamaları artmıştır.

Özel sektör yatırımlarında 2008'de başlayan daralma, 2009'da şiddetlenerek devam etmiş ve %22'ye yükselmiştir.

Özel sektör yatırımlarındaki daralma şiddetlenmiştir.

Talebin kısıldığı bu dönemde, stok kullanımı (ve istatistiki hata) ise, %4,7'lik ekonomik daralmanın 2,1 puanını oluşturmuştur.

Net ihracatın büyümeye etkisi pozitif dönmüştür.

Net ihracatın milli gelirdeki payı 2003 yılından beri negatif olup payı artmaktaydı. 2008'de bu pay azalmaya başlamış ve 2009 sonunda pozitive dönmüştür. Sonuçta, sabit fiyatlarla ithalatın ihracattan daha fazla daralmasıyla, net ihracat büyüme rakamını toplam 2,7 puan yukarıya çekmiştir.

Seçilmiş Harcama Kalemlerine Göre GSYH (Yıllık Reel Değişim, %)				GSYH
	2008	2009	GSYH'de Pay	Değişimine Katkı
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	0.7	-4.7	100.0	-4.7
Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	-0.3	-2.3	70.6	-1.6
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	1.7	7.8	11.4	0.8
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	-6.2	-19.2	19.9	-4.5
Kamu	12.7	-2.2	3.8	-0.1
Özel	-9.0	-22.3	16.1	-4.4
Stok Değişimleri	A.D.	A.D.	-2.0	-2.1
Mal ve Hizmet İhracatı	2.7	-5.4	25.3	-1.4
Mal ve Hizmet İthalatı (-)	-4.1	-14.4	25.3	-4.1

Kaynak: TÜİK

Milli gelirin oluşumu sektörler bazında incelendiğinde, tarımda 2008 yılındaki ılımlı artışın ardından, 2009 yılında da %3,3 oranında bir büyüme yaşandığı görülmektedir.

İmalat sanayinde katma değer %7 civarına küçülmüştür.

Katma değer yaklaşık dörtte birini oluşturan imalat sanayinde %7 oranında bir daralma olurken, ticarete daralma %10'a çıkmaktadır.

Seçilmiş Sektörlere Göre GSYH Değişimi (Yıllık Reel, %)				GSYH
	2008	2009	GSYH'de Pay	Değişimine Katkı
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	0.7	-4.7	100.0	-4.7
Tarım, Avcılık ve Ormanlık	4.6	3.3	9.7	0.3
İmalat Sanayi	-0.1	-7.2	23.2	-1.7
İnşaat	-8.1	-16.3	5.2	-1.0
Toptan ve Perakende Ticaret	-1.5	-10.4	12.2	-1.4
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	1.5	-7.1	14.4	-1.1
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	9.1	8.5	12.1	0.9
Konut Sahipliği	2.3	4.1	5.2	0.2
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	6.7	4.5	3.7	0.2
Kamu Yönetimi ve Savunma, Sosyal Güv.	0.3	2.9	3.3	0.1

Kaynak: TÜİK

En büyük daralma inşaat sektöründe gerçekleşmiş, önceki yıl %8,1 küçülen sektör, 2009'da %16 daha daralmıştır.

Mali aracı kuruluşlar ise, 2009 yılında en fazla büyüyen sektör olmuştur. Finans kesiminde katma değer 2008'deki %9,1'lik büyümenin üzerine, 2009'da %8,5 oranında daha artmıştır.

Böylelikle mali aracı kuruluşlar 2009 yılında milli gelirin %12'sini oluşturur hale gelmiştir.

Aylık sanayi üretim endeksleri, sanayi alt sektörleri hakkında detaylı bilgi vermektedir. 2008 yılında revize edilen endeks için, 2009 yılında takvim etkisi ve mevsimsellikten arındırılmış seriler de yayınlanmaya başlamıştır. Sanayi üretimindeki 2008 yılından beri hızlanan daralma trendi, Mart ayından itibaren yavaşlamıştır. Yıllık ortalama sanayi üretimi %9,6 oranında daralmıştır.

Sanayi üretimi 2009'da %10 daralmıştır.

Ana sanayi grupları sınıflamasına göre, yıl ortalamasında en önemli daralma sermaye mali üretiminde olmuş, yıllık üretim %25 düşüş göstermiştir. Ara mallarındaki düşüş %10 civarına çıkarken, tüketim malları imalatındaki gerileme %3-4 civarında kalmıştır.

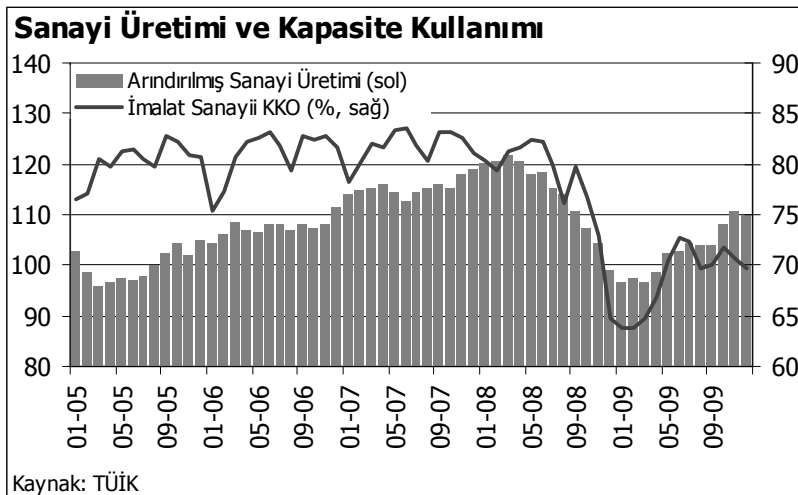
En önemli daralma sermaye mallarında meydana gelmiştir.

Seçilmiş Sektörlere Göre Sanayi Üretim Endeksi (Yıllık Ortalama, % Değişim)	2008	2009
Toplam Sanayi	-0.9	-9.6
Ara Mali	-3.7	-9.9
Dayanıklı Tüketim Mali	-0.5	-3.9
Dayanısız Tüketim Mali	-1.5	-3.3
Enerji	4.0	-4.5
Sermaye Mali	2.2	-25.2
Madencilik ve Taşocakçılığı	7.4	-2.7
İmalat Sanayi	-1.9	-10.9
Elektrik, Gaz, Su	3.9	-2.3

Kaynak: TÜİK

2009 yılı ortalamasında imalat sanayiinin 22 alt sektörünün 21'inde üretim azalmıştır. Ancak, temelde baz etkisi nedeniyle, sektörlerin çoğunda yıl sonuna doğru bir artış eğilimi gözlenmektedir.

Grafikten takip edilebileceği üzere, mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış sanayi üretim endeksi değerleri, üretimdeki gerilemenin durduğuna işaret etmekle beraber, üretim düzeyinin önceki yılların hayli altında kalmaya devam ettiğini göstermektedir.

Kapasite kullanım oranı yaklaşık 10 puanlık düşüşle %70 civarına gerilemiştir.

2008 yılının ikinci yarısında belirginleşen imalat sanayiindeki daralma, kapasite kullanım oranlarının ciddi oranda gerilemesine neden olmuştur. Kriz öncesinde %80 civarında olan kapasite kullanım oranları, 2008'in ikinci yarısında gerilemeye başlamış, küresel krizden sonra kış aylarında %64 civarına inmiştir. Yılın ikinci çeyreğinde başlayan toparlanma ile oran %70 civarına yükselmiştir.

2002 yılından itibaren kaydedilen hızlı büyümeye rağmen, işsizlik oranı yüksek kalmıştır.

2002 yılından beri milli gelirdeki hızlı büyümeye rağmen, işsizlik oranı gerilememiş ve %10 civarında kalmıştı. Hükümet 2008 yılında yaptığı kanun değişiklikleriyle, istihdama yönelik bazı düzenlemeler yapmış, yine de küresel krizle beraber işsizlik oranı, son çeyrekte hızla artmış ve yılın son ayında %14'e kadar yükselmişti.

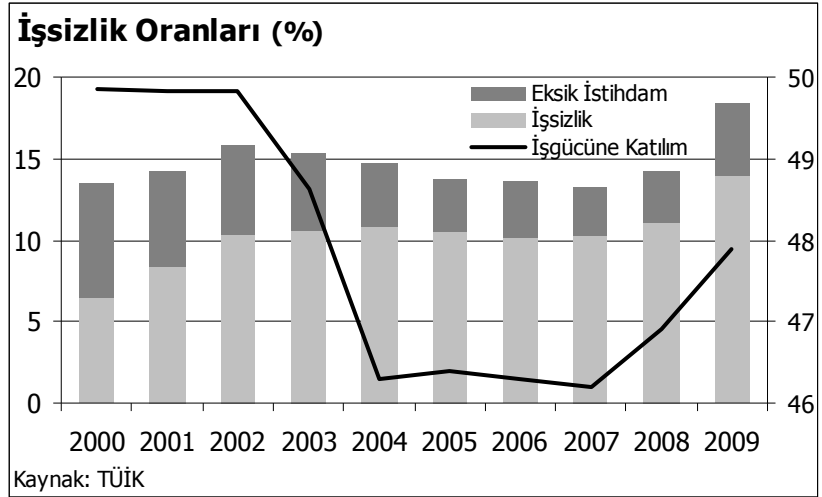
İşgücü 25 milyon kişiden oluşmaktadır.

2009 yılında çalışma çağındaki nüfus 52 milyon kişiye yaklaşmış olup, işgücü 25 milyon kişiden oluşmaktadır. İşgücüne katılım oranı 1 puanlık bir artışla %48'e çıkmıştır. Yıl genelinde erkeklerde %70 düzeyinde olan işgücüne katılım oranı, kadınlarda %26 olmuştur. İstihdam edilen kadınların sayısı 2009 ortalamasında 6 milyon civarında olup, bu kişilerin %41'i tarım sektöründe çalışmaktadır.

İşgücüne katılım oranı hafif artışla %48 olmuştur.

2009 ortalamasında işsiz sayısı 3,5 milyon kişi olmuştur.

Hükümetin işverenlere yönelik çeşitli teşviklerine rağmen, 2008 yılı ortalamasında 2,6 milyon olan işsiz kişi sayısı, 2009 yılında 3,5 milyona çıkmış, işsizlik oranı %14 olmuştur. 2008'de %14'e yakın olan tarım dışı işsizlik oranı %17'nin üzerine, 15-24 yaş grubundaki işsizlik oranı ise %21'den %25'e yükselmiştir.

2009 yılında istihdam edilenlerin yarısı hizmetler, %25'i tarım, %19'u sanayi, %6'sı ise inşaat sektöründedir. Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışanların oranı ise %44 olarak gerçekleşmiştir.

Eksik istihdam, daha fazla çalışmaya müsait olan kişileri göstermektedir. 2009 yılından itibaren eksik istihdam tanımında uluslararası normlar doğrultusunda değişiklik yapılmış olup,

"zamana bağılı eksik istihdam" ve "yetersiz istihdam"a ilişkin veriler yayımlanmaya başlanmıştır. Yıl ortalamasında, eksik ve yetersiz istihdam edilen kişilerin sayısı 1 milyon kişi civarına çıkmıştır. İşsizlik verileri 2000 yılından itibaren çeşitli güncellemelere tabi tutulmakta olup, son olarak veriler 2004 yılından başlayarak revize edilmiştir. Bu sebeple daha önceki bazı verilerle karşılaştırma imkanı kısıtlıdır.

Hükümetin açıkladığı Orta Vadeli Programda, 2010 yılında milli gelirin reel anlamda %3,5 oranında büyümesi, işsizlik oranının ise %14,6 seviyesinde kalması öngörülmektedir.

2010'da ekonomik aktivitede toparlanma beklenirken, işsizliğin düşmeyeceği öngörülmektedir.

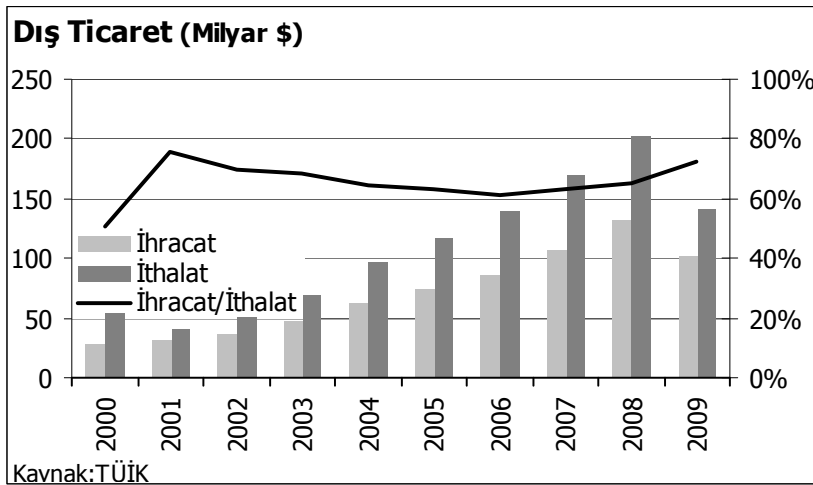
ÖDEMELER DENGESİ

Elverişli uluslararası konjonktürde hem ihracat, hem de ithalat tutarları 2002 ile 2008 yılları arasındaki altı yılda yaklaşık dört katına yükselmiş, bununla birlikte cari işlemler açığı da dikkate değer bir seviyeye çıkmıştı. 2009 yılında ise, küresel krizin iç ve dış talep üzerindeki daraltıcı etkileriyle hem dış ticaret hacmi, hem de cari açık önemli derecede daralmıştır. Bu bölümde önce dış ticaret, ardından ödemeler dengesi istatistikleri incelenecektir.

2010'da dış açık daralmıştır.

Dış ticarete 2008 yılının ikinci yarısında başlayan düşüş trendi, 2009 yılında devam etmiş, yılın son aylarında ise sınırlı bir toparlanma yaşanmıştır. Dış ticaret hadlerinde 2007 yılında başlayan iyileşme, 2008 yılının son çeyreğinde küresel krizle beraber sekteye uğramış, bozulma 2009'un ilk yarısında da sürmüştür. Yılın ikinci yarısında ise görece bir iyileşme yaşanmıştır. Sonuçta, ihracat %23 oranında gerileyip 102 milyar \$'a inerken, ithalattaki daralma %30 seviyesinde gerçekleşmiş, yıllık ithalat tutarı 141 milyar \$ olmuştur. İthalatın daha çabuk etkilenmesiyle, ihracatın ithalatı karşılama oranı 2008 sonunda %65 iken, 2009 sonunda %73'e yükselmiştir.

İhracattaki daralma ithalattaki daralmanın altında kalmıştır.

2009 yılında ihracat fiyatları ortalama %16, ihracat hacmi ise %8 oranında azalmıştır. Toplamda, yıllık ihracat %23 düşüşle 102

İhracat 102 milyar \$'a düşmüştür.

milyar \$'a inmiştir. Avro cinsinden hesaplandığında, artış oranı %18 civarına gerilemektedir.

İhracat pazarlarında Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin payı artmıştır.

Tüketim malları ihracatı krizden görece olarak daha az etkilenirken, toplamdaki payı %40'a çıkmıştır. Ara malların payı %49'a, sermaye mallarının payı %11'e inmiştir. 2009 yılında toplam ihracatın %46'sı AB ülkelerine yapılmakla beraber, bu gruba yapılan ihracatın payı gerilemektedir. Öte yandan, Afrika ve Asya gibi gelişmekte olan coğrafyalara olan ihracatın payı artmıştır.

İthalat tarafında, 2008 yılında fiyatlar ortalama %20 ile ihracata kıyasla daha fazla düşmüş iken, hacim olarak ithalat yıl ortalamasında %14 kadar artmıştır. Dolar bazında, toplam ithalat %30 düşüşle 141 milyar \$ olmuştur. Avro bazında düşüş %26 civarına gerilemektedir.

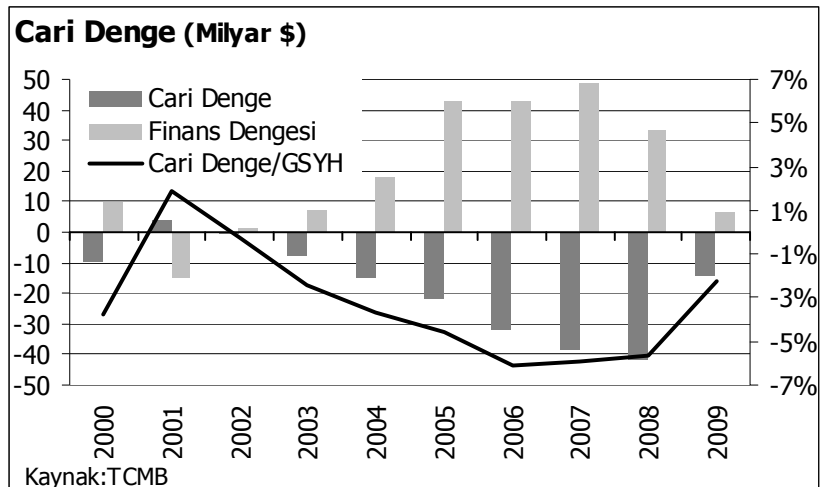
En yüksek gerileme, ara malları ithalatında meydana gelmiştir.

İthalatın %15'ini oluşturan tüketim malları ile %14'ünü oluşturan sermaye malları daralmadan nispeten daha az etkilenirken, ara malları ithalatı, fiyatların daha fazla düşmesiyle %35 oranında azalmıştır. Yıl ortalamasında fiyat düşüşü meydana gelse de, yılın ilk çeyreğine kadar düşen fiyatların, yılın kalan kısmında tekrar artmaya başladığı gözlenmektedir. Örneğin, uluslararası piyasalarda 2008 yılı yaz aylarında 140 \$'a kadar yaklaşan ham petrolün varil fiyatı, küresel krizle beraber hızla 35 \$ civarına inmişti. 2009 yılında ise fiyatlar yılın ikinci yarısında artışa geçip 70-80 \$'a kadar çıkmıştır.

İthalat yapılan ülkelere bakıldığında, Avrupa Birliği önde gelmektedir. Avronun da dolara karşı güçlenmesiyle, AB'nin ithalattaki payı %40'a çıkmıştır. Rusya Federasyonu %14 pay, Çin %9 payla ithalatta önemli diğer ülkelerdir.

2009 yılında cari açık azalmıştır.

İleriki bölümde ele alınan ödemeler dengesine bakıldığında, 2009 yılında cari işlemler açığının hızla daraldığı görülmektedir.

Cari işlemler dengesinde ihracat rakamları, TCMB tarafından tahmin edilen ve "bavul ticareti" olarak bilinen kayıt dışı ihracatı da içermektedir. Bavul ticaretinin de daralmasıyla 2009 yılında toplam mal ihracatı 110 milyar \$'a inmiştir. 5 milyar \$'lık bavul ticaretinin dahil edildiği mal dengesi hesabında oluşan açık, 2009 yılında %53 daralmayla 25 milyar \$'a inmiştir.

Bavul ticaretinin dahil edildiği dış ticaret açığı yarı yarıya azalmıştır.

2009 yılında net turizm gelirleri %7 düşüşle 17 milyar \$'a inmiştir. Turizm istatistikleri, yabancı ziyaretçi sayısının 2008'e kıyasla %3 arttığını, ancak kişi başına ortalama harcama tutarının dolar bazında %9 oranında düştüğüne işaret etmektedir.

Gelir dengesi hesabı ise, özel sektörün dış borç faiz ödemeleri ve doğrudan yatırımlardan kaynaklanan yurtdışına kâr transferlerindeki düşüş neticesinde %6 azalarak, 7,6 milyar \$ açık vermiştir.

Yurtdışına faiz ödemeleri ve kâr transferleri kısıtlı kalmıştır.

İşçi gelirleri üçte bir oranında azalmasına rağmen, cari transferler hesabı diğer transferlerin katkısıyla %9 artışla 2,3 milyar \$ giriş kaydetmiştir.

Ödemeler Dengesi (Milyon \$)			
	2008	2009	Değ.
Cari İşlemler Hesabı	-41,947	-13,854	-67%
Mal Dengesi	-53,022	-24,729	-53%
İhracat (f.o.b.)	140,799	109,672	-22%
Bavul Ticareti	6,200	4,783	-23%
İthalat (f.o.b.)	-193,821	-134,401	-31%
Hizmet Dengesi	17,121	16,219	-5%
Turizm	18,445	17,103	-7%
Diğer	-1,324	-884	-33%
Gelir Dengesi	-8,159	-7,646	-6%
Cari Transferler	2,113	2,302	9%
Finans Hesabı	33,536	6,208	-81%
Doğrudan Yatırım	15,720	6,026	-62%
Portföy Hesabı	-5,046	198	A.D.
Diğer Yatırımlar	22,862	-16	A.D.
Merkez Bankası	-1,789	-1,207	-33%
Genel Hükümet	1,742	1,598	-8%
Bankalar	-964	9,690	A.D.
Diğer Sektörler	23,873	-10,097	A.D.
Net Hata ve Noksan	5,653	8,437	49%
Rezerv Varlıklar (-artış)	2,758	-791	A.D.
Resmi Rezervler	1,057	-111	A.D.
IMF Kredileri	1,701	-680	A.D.

Kaynak: TCMB

Sonuçta, azalan dış ticaret açığı ile, cari işlemler açığı üçte iki oranında düşerek 14 milyar \$'a inmiştir. Cari işlemler açığı 2004 yılında 2 misline çıktıktan sonra, 2005 ve 2006'da %40'ın üzerinde artış göstermişti. 2007 ve 2008 yıllarında ise, artış hızında bir yavaşlama görülmekteydi. 2009 yılında, 7 yılın ardından, ilk kez açık azalmıştır. Cari işlemler açığının milli gelire oranı, 2002 yılında %0,3 iken, 2006 yılında %6,1'e kadar

Cari işlemler açığı milli gelirin %2'sine gerilemiştir.

yükselmisti. 2008'de %5,6'ya inen oran, 2009'da %2,2'ye gerilemiştir.

Doğrudan yatırımlar 6 milyar \$'a inmiştir.

Ödemeler dengesinin sermaye hareketleri incelendiğinde, cari işlemler açığının doğrudan yatırımlar ile finanse edildiği görülmektedir. Doğrudan yatırımlar, 2006-2008 döneminde finans hesabının yaklaşık yarısını oluşturmuştur. 2009'da ise, %60'ın üzerinde azalmasına rağmen, doğrudan yatırımlar 6 milyar \$'la finans hesabının neredeyse tamamını oluşturmuştur.

2009'da doğrudan yatırımların üçte biri gayrimenkul yatırımlardır.

2009 yılında doğrudan yatırımların üçte birlik kısmı gayrimenkul yatırımlarından gelmiştir. 2003 yılından itibaren verileri yayınlanan yabancıların gayrimenkul yatırımları 7 yılda 15 milyar \$ düzeyinde, toplam doğrudan yatırımların beşte biri kadar olmuştur. Yabancıların Türkiye'deki sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı, aynı dönemde yatırımların %73'ünün hizmet sektöründe olduğunu göstermektedir. Bilindiği üzere, hizmetler sektörünün üretimi yurtiçi piyasaya yönelik olup, döviz yaratacak yapıda değildir. Özellikle 2005-2008 döneminde mali kuruluşlar yabancıların toplam yatırımlarının yaklaşık yarısını oluşturmuştur. Küresel finansal krizle beraber, yabancıların mali sektör yatırımları da 2009 yılında bir hayli azalarak 432 milyon \$'da kalmıştır.

Yabancıların portföy yatırımları toplamda fazla değişmemiştir.

Portföy yatırımı tarafında, önceki yılki 5 milyar \$'lık çıkışın ardından, 2009 yılında önemli bir hareket olmamış, toplamda 200 milyon \$'a yakın cüzi bir miktarda sermaye girişi meydana gelmiştir. Yabancı yatırımcıların hisse senedi yatırımları 3 milyar \$'a yakın sermaye girişi sağlamıştır. Öte yandan, kamu kesimi yurtdışında net 1,8 milyar \$'lık yurtdışı tahvil (eurobond) satışında bulunmuştur. Buna karşın, yabancılar yıl içinde 1,7 milyar \$'lık devlet iç borçlanma aracı satmıştır.

Özel sektör 10 milyar \$ borç ödemesinde bulunmuştur.

Diğer yatırımlarda, bankaların 10 milyar \$ kadar net giriş sağladığı görülmektedir. Bankalar 2009 yılında 4 milyar \$ kadar dış borç ödemesinde bulunurken, mevduat artışı ve muhabet hesaplarındaki düşüş neticesinde toplamda 10 milyar \$ sermaye girişi sağlamıştır. Yine de, özel sektörü ifade eden diğer sektörlerin 10 milyar \$ civarında kredi geri ödemesi neticesinde net anlamda sermaye girişi olmamıştır. Özel sektörün yurtdışı kredilerindeki düşüş kısmen, yıl içinde yapılan düzenlemeyle özel sektörün yurtiçi bankalardan döviz kredisi kullanma imkânlarının artırılmasına da bağlanabilmektedir. Sonuçta, 2009'da finans hesabında önceki yıla göre %81 düşüşle 6 milyar \$'lık sermaye girişi meydana gelmiştir.

Kaynağı belirsiz döviz girişi 8 milyar \$ düzeyinde olmuştur.

Öte yandan, ölçüm hataları ile kaynağı belirsiz döviz hareketlerini yansıtan net hata ve noksan kalemi, özellikle yılın ilk ve son çeyreklerinde kaydedilen rakamlarla 8 milyar \$'ın üzerinde giriş kaydetmiştir. Bu tutarın, ağırlıkla yurtdışındaki döviz varlıklarının yurda getirilmesinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Cari işlemler açığı daralırken, sermaye girişinin azalmasına rağmen, artan kaynağı belirsiz döviz girişi ile, TCMB döviz rezervleri 2008 yılındaki düşüşün ardından bu kez 111 milyon \$ artış sergilemiştir. 2009 yılı sonunda TCMB'nin altın dahil net uluslararası rezervleri 75 milyar \$'a yaklaşmıştır. 2009 yılının ilk çeyreğinde Hazine, IMF ile olan stand-by anlaşmaları çerçevesinde kullanılan kredilere karşılık, 680 milyon \$ geri ödeme yapmıştır. Sonuç olarak, rezerv varlıklardaki artış 800 milyon \$ civarında hesaplanmaktadır.

2009 sonunda net rezervler 75 milyar \$'a yaklaşmıştır.

2009 yılında küresel ekonominin %1 civarında daraldığı tahmin edilmektedir. 2010 yılında ise tüm dünyada ekonomik aktivitede toparlanma beklenmektedir. IMF'nin dünya milli gelirindeki reel değişim tahmini 2008 yılında ardı ardına aşağıya doğru revize edilmişti. 2009 yılında ise, tam aksi yönde, yukarı doğru revizyonlar olmuştur. Dünya ekonomisi için 2010 büyüme tahmini Nisan 2009'da %2 seviyesinde iken, bu rakam Ocak 2010'da %4 civarına çekilmiştir.

2010 yılında dünya ekonomisinin toparlanması beklenmektedir.

IMF'nin 2010 GSYH Değişimi Tahminleri (%)				
	2009/04	2009/07	2009/10	2010/01
Dünya	1.9	2.5	3.1	3.9
Gelişmiş Ülkeler	0.0	0.6	1.3	2.1
Avro Bölgesi	-0.4	-0.3	0.3	1.0
Gelişmekte Olan Ülkeler	4.0	4.7	5.1	6.0
Kaynak: IMF				

Gerek Türkiye, gerekse diğer ülkelerdeki büyüme tahminleri çerçevesinde, Orta Vadeli Programda Türkiye'nin cari işlemler açığının 2010 yılında 18 milyar \$'a (milli gelirin %2,8'i) çıkması öngörülmüştür.

Dış borç istatistikleri incelendiğinde, son yıllardaki hızlı artışın 2008 yılında yavaşladığı, 2009 yılında ise toplam stokun 7 yıllık bir aradan sonra ilk kez gerilediği görülmektedir. Ödemeler dengesindeki gelişmelere paralel olarak, 2009 yılında özel sektör borç stokunun azaldığı, kamu borcunun ise bir miktar arttığı dikkat çekmektedir. 2009 yılında özel sektörün toplam dış borç stoku 11 milyar \$ düşüşle 174 milyar \$'a inmiştir. Kamunun toplam dış borç stoku ise, 5 milyar \$ artarak 83 milyar \$ olmuştur. TCMB'nin dış borcu 700 milyon \$ düşüşle 13 milyar \$'a inmiştir.

Özel sektör dış borç stokundaki düşüş, toplam rakamı da düşürmüştür.

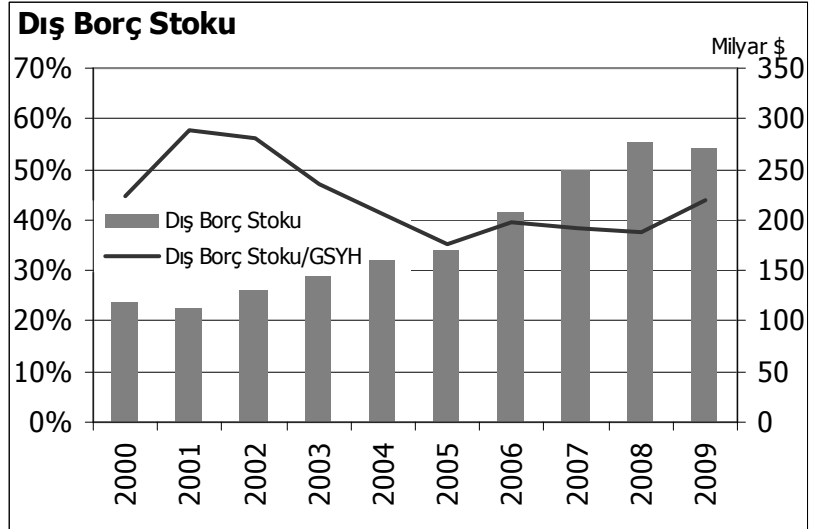
Türkiye'nin toplam dış borcu 271 milyar \$'a inmiştir.

Dış yükümlülüklerin, TCMB uluslararası rezervleri ve döviz cinsi mevduatlar gibi likit varlıklarla netleşmesi yolu ile hesaplanan "net dış borç stoku", dış yükümlülüklerin yerine getirilebilmesine ilişkin anlamlı bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. 2008 sonu için 151 milyar \$ olarak hesaplanmış olan net dış borç stoku 146 milyar \$'a inerken, milli gelirdeki payı %20'den %24'e çıkmıştır.

Dış Borç Stoku (Milyon \$)		2008	2009	Değ.
Toplam Dış Borç		277,669	271,140	-2.4%
Kısa Vadeli		50,447	52,030	3.1%
Kamu		3,248	3,598	10.8%
TCMB		1,874	1,776	-5.2%
Özel		45,325	46,656	2.9%
Uzun Vadeli		227,222	219,110	-3.6%
Kamu		75,037	79,856	6.4%
TCMB		12,192	11,529	-5.4%
Özel		139,993	127,725	-8.8%
Net Dış Borç		150,962	145,931	-3.3%
Dış Borç Stoku/GSYH		37.4%	43.9%	--
Net Dış Borç Stoku/GSYH		20.3%	23.6%	--
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı				

Dış borç düşerken, milli gelirdeki payı artmıştır.

Brüt dış borcun milli gelire oranı, 2001'de %58'den 2005'te %35'e kadar inmişti. 2009 yılında dış borç stoku gerilemesine rağmen, milli gelirdeki düşüş neticesinde bu oran %44 olmuştur.

Hazine'nin Mart 2010 itibariyle açıkladığı tahminlere göre, 2010 yılında özel sektörün 34 milyar \$, kamu kesiminin ise 11 milyar \$ uzun vadeli dış borç (anapara ve faiz) geri ödemesi mevcuttur.

